VÉDELEMBE VÉTEL

avagy hogyan lehet hatékonyabbá tenni a gyermekjóléti alapellátás rendszerét

(Takács Imre szociológus e-mail: takacs55imre@gmail.com Tel.: +36 30 942 8987)

Úgy érzékelem, hogy a törvényváltozás (Szt., Gyvt.) után, a rendeletváltozás előtt a védelembe vételhez kapcsolódó eljárás váltja ki a legnagyobb vitát. Ehhez szeretnék hozzájárulni személyes tapasztalataimmal.

Ahhoz, hogy a dologról megfelelő véleményt tudjunk formálni, részleteiben szükséges a kérdéskört áttekinteni.

Személyemben is érintett vagyok, hiszen a 2005 évi országos konferenciánkon már kifejtettem, (Megjelent: HÁLÓ XI. évf. 2005. aug.-szept.) hogy az alapellátás utáni védelembe vételt követő gondozási folyamat sok esetben diszfunkcionális hatású, javasoltam a feladatkörök elkülönítését. Ezt javasoltuk több Kormánynak, végül is a mostani kezdett érdemben foglalkozni vele. Nagyon örülök annak, hogy mára a gyermekvédelmi szakma nagy része is egyetért a szükséges változtatásokkal. (Ez korábban nem volt egyértelmű.)

A védelembe vételi eljárással kapcsolatban egy alkalommal történt korrekció (2009 évben): attól kezdve nem lehet nagykorúságig védelemben tartani egy gyermeket. (Évente felül kell vizsgálni)

Ez a problémát nem oldotta meg, csupán tovább növelte az adminisztrációt és a bizonytalanságot, de rávilágít a kérdéskörben jelen levő zavarodottságra, bizonytalanságra, a valós megoldások elodázására. Sok esetben 12-16 éves kortól a nagykorúságukig védelembe voltak véve, vagyis veszélyeztetettek voltak a gyermekek a változás legkisebb esélye nélkül. Ugyan az a családgondozó gondozta őket, ugyanúgy, mint az alapellátásban, nem részesültek többletszolgáltatásban, és veszélyeztetettként kezdték meg felnőtt életüket.

Mint jogintézmény is problematikus, hiszen a rendszer a fokozatokra épül: alapellátás-védelembe vétel, nevelésbe vétel. Ez a gyakorlatban nincs így, a védelembe vétel „lejárta" , eredménytelensége után sem kerül - többnyire - a gyermek szakellátásba. Ismét alapellátás, majd védelembe vétel, és így tovább. Vagyis semmilyen lényegi problémamegoldás nem történik, nem kerül jobb helyzetbe a gyermek, és legtöbb esetben a családból sem kerül kiemelésre. Vagyis a rendszer fenyegetettségi helyzetet teremt, de a fenyegetést nem váltja be, így hiteltelenné válik az intézmény is.

Viszont a diszfunkcionális hatása óriási: a kliensek elidegenednek, félnek segítséget kérni a gyermekjóléti szolgálatoktól, mert „ők veszik el a gyerekeket" ahelyett, hogy segítenének. Ez nem csak médiahír, személyesen is találkoztam több ilyen esettel.

Ma már a gondozási esetek többsége nem önkéntes segítségkérésre történik, hanem kötelezettségként, előírásra, vagy a jelzőrendszer javaslatára. Beigazolódni látszik Szöllősi Gábor jelzett félelme, amely szerint – már évekkel ezelőtt – olyan tendenciát látott, amelyben kezdett „visszalopakodni" a régi rendszer, a „védő-óvó" intézkedések világa, a kontroll. Ezzel elveszni látszok a Gyvt. legfőbb erénye, a szolgáltatások széles skálájának biztosítása, ezek prioritása a hatósági intézkedésekkel szemben. Ennek több oka érhető tetten: Pl. eszközök, módszerek hiánya, jogszabályi kényszer, szakemberhiány, képzési hiányosságok, stb..

Az ellenőrző (kontroll) funkció

A funkció működésével kapcsolatban számos probléma van jelen:

1. Kizárólag a kliensekre (családokra) terjed ki
2. Azokban az esetekben is a családok kerülnek kontroll alá, amikor a probléma „nem az ő hibájukból" ered. Pl.: Az iskola rendszerabúzusa váltja ki a gyermek antiszociális magatartását. Az alacsony minimálbér miatt nem tud lakást bérelni, stb..
3. A kontroll nem terjed ki azokra az intézményekre, amelyek a családok számára szolgáltatásokat biztosítanak. Ezért gyakran előfordul, hogy a családokat teszik felelőssé az intézmények helyett. **Ezért a kontrollt ki kell terjeszteni a szolgáltatóra vonatkozóan is.** (A gyermekjogi képviselő intézménye erre nem alkalmas!)

Melyek a legfőbb problémák?

1. A gyermekjóléti szolgáltatás célja a korábbi csaknem kizárólagos hatósági kontroll helyett szolgáltatások biztosítása. A szolgáltatások és az ellenőrzés együttes jelenléte legyengíti egymás hatását , csökken a hatékonyság.
2. Nem lehet kialakítani egy kölcsönös elfogadó segítő kapcsolatot, hiszen az amúgy is meglevő szociális függőség mellett jogi függőség is fennáll.
3. Nem különül el a szolgáltatási paletta az alapellátás és a védelembe vétel esetén, vagyis „ugyan azt kapják".
4. A kontroll funkció sem működik maradéktalanul, mert nincs tényleges szankció. (Sokszor pl.: A védelembe vétel eredménytelensége után nem történik kiemelés, vagy sokszor a bántalmazottnak kell menekülni, stb..)
5. Sok esetben olyan stigmát jelent a gyermeknek, amely hátráltatja fejlődését, rosszabb helyzetbe hozza.
6. Amennyiben ugyan az a személy gondozza mindkét esetben, az a szociális munkás számára is szerepzavart okozhat
7. A szociális munkások a képzés során elsősorban a segítés fortélyait sajátítják el, a szankcionálás területén kevésbé jártasak, és az másfajta személyiséget követel meg. (Van, aki erre képtelen és fordítva, van aki csak szankcionálni képes.)

8. A jogszabály nem biztosít többletszolgáltatásokat a védelembe vett gyermekeknek, pedig még az elnevezése is ezt sugallja. (Pl.? Anya három gyermekkel, nem tudja fizetni az albérletet, alapellátásban nem, vagy nagyon nehezen jut be egy CSAO-ba. Védelembe vett gyermek apja munkanélküli, de nem élvez elsőbbséget a közmunka során. (Anyagi veszélyeztetettség!) Nem élvez elsőbbséget a lakáspályázatokon, nem kap kiemelt anyagi támogatást, sürgősségi orvosi ellátást, stb..
9. A szociális munka területén sem kapnak többet a védelembe vett gyermekek, családok. Ugyan azok az eszközök, tudások állnak rendelkezésre. A szociális munkások nem használnak speciális módszereket a segítésükre.
10. Gyakran a védelembe vétel kimerül az előírásokkal, hogy mit kell teljesíteniük, de a hogyanhoz nem kapnak számukra megfelelő segítséget. Hiányos a szegénykultúra értékei között élő családok segítésének módszertana.
11. A védelembe vételi, vagy más hatósági intézkedésre tett (gyermekjóléti szolgálat) javaslat diszfunkcionális a szolgálat alaptevékenységével. A szociális munka arról szól, hogyan tudom fejleszteni, képessé tenni, eszközökkel, pozitív önértékeléssel felruházni a segítségre szorulókat. A javaslatban viszont azokat a tényezőket kell felsorolni, amelyekkel bizonyítom a gyermeknevelési alkalmatlanságot, az együttműködési készség hiányát a családnak. És ezt természetesen a családdal is meg kell beszélnem, ha hiteles akarok maradni. (Ne az iratanyag láttán, az értekezleten döbbenjen meg!) Vagyis „minden rosszat" össze kell gyűjtenem ahhoz, hogy megfelelően alá tudjam támasztani a javaslatomat. De mit jelent az „együttműködési készség" hiánya? Milyen tények alapján döntöm el, hogy a kliens még nem tart ott a fejlődésben, azért nincs változás, vagy „szándékosan" nem akar változtatni. Ezen a területen rengeteg problémát tapasztalok, hiszen a szociális munkások egyre nehezebben értik meg a mélyszegénységben élőket a nagyfokú értékbeli diszkrepancia miatt.

Milyen megoldási lehetőségek kínálkoznak?

1. A gyermekjóléti szolgálat kizárólag önkéntes alapú szolgáltatásokat biztosít
2. Kibővítésre kerül a szolgáltatási rendszere, a prevenció az érdekvédelem,, a közösségi szociális munka
3. A védelembe vett gyermekek, szüleik számára pontosan körülhatárolt többletszolgáltatások biztosítása. (Elsősorban lakhatás, megélhetés, munkavégzés, prevenció)
4. Semmilyen fenyegetettségi helyzet nem alakulhat ki
5. Igénybe vétele ajánlott, de nem kötelező
6. A védelembe vett gyermekek ellenőrzését végző szolgálat (hatóság) kontrollként működik, valamint megajánlja a szolgáltatásokat.
7. A kontroll valódi kontroll legyen, jól kiszámítható következményekkel.

Milyen veszélyekkel kell szembenézni?

1. Az érintett család nem veszi igénybe önként a szolgáltatásokat, ezért „magára marad" a problémával
2. Jelentős erőfeszítéseket igényel a motiváció megteremtése a szükséges változások eléréséhez
3. Nem fog megfelelő eszközrendszer a szakemberek rendelkezésre állni

Milyen erősségek kerülnének előtérbe?

1. Növekvő motiváció a változás irányába a kliensek részéről
2. Növekvő szolgáltatási kínálat
3. Függőségi helyzet csökkenése
4. A tényleges változások arányának növekedése
5. Alacsonyabb intézményi fluktuáció. (Sok szakember a kontroll funkció miatt hagyta el a pályát.)
6. Hatékonyabb szociális munka

A fentiek figyelembe vételével milyen megoldások lehetségesek

1. A gyermekjóléti szolgálat gondozza a családot (kötelező igénybe vétel mellett), a gyermekjóléti központ ellenőrzi a hatóság által előírt változások megvalósulását. A szolgáltatók közti koordinációt a gyermekjóléti szolgálat látja el. Ennek **előnye** az „egykezűség", átláthatóság. **Hátránya:** a kötelezés miatt a segítő és kontroll funkció nem teljes értékű szétválasztása.
2. A gyermekjóléti szolgálat gondozza a családot (kötelező igénybe vétel mellett), a gyermekjóléti központ ellenőrzi a hatóság által előírt változások megvalósulását, valamint koordinálja a különböző szolgáltatók munkáját. Ennek **előnye** az erősebb nyomásgyakorlási hatás a szolgáltatókra, hátránya az információáramlás lassúsága. (Folyamatosan kell informálni egymást az intézkedésekről, hatásokról)
3. *Nincs kötelező gondozás előírása, a gyermekjóléti központ egy „változási tervet" készít, amelyet a családnak végre kell hajtania. Ez esetben a központ megajánlja az igénybe vehető, a gyermekjóléti szolgálat és az intézmények által biztosított ellátásokat. A szolgáltatások részletesen , konkrétan felsorolásra kerülnek. (Ebbe természetesen bele értendő a segítő kapcsolat, a gondozás is.) A kliens szabadon dönthet az igénybe vételről.* ***Előnye*** *az autonómia biztosítása, a segítő és kontroll funkció teljes mértékű szétválasztása,* ***hátránya*** *a szolgáltatások igénybe vételének esetlegessége. A központ elsősorban ellenőrző szerepet tölt be.*
4. A gyermekjóléti központ biztosítja a gondozást és az ellenőrzést, a gyermekjóléti szolgálatnak nem kliensei a védelembe vett gyermekek. **Előnye:** a szolgáltatások megosztása, a központ és szolgálat között, egy kézben történő összpontosulás **Hátránya:**

fizikai távolság a kliens lakóhelyétől, a központ nagy leterhelése, a segítő és kontroll funkció (amit szeretnénk elkülöníteni) összecsengése.

Természetesen lehetnek még más változatok is, csak a megvalósítás szempontjából legesélyesebbeket vettem figyelembe.

Ugyanakkor minden változat esetében van egy megkerülhetetlen dilemma, ami nem is igazi dilemma, hiszen nincs sok választási lehetőség**. Ki tesz javaslatot a védelembe vételre, és kinek teszi?** Ezt tehetik a jelzőhálózat tagjai, de ma leggyakrabban a gyermekjóléti szolgálatok teszik, ha nem találkoznak együttműködéssel, vagy nem megfelelő a változás. És erről természetesen tudomása van az érintett családoknak is. (Reményeim szerint ezt nem fenyegetésként használják, és megfelelően felkészítik rá a családot) Az olyan esetekben, amikor a jelző hálózat tesz javaslatot a védelembe vételre, ki készíti el a szükséges helyzetértékelést? A központ, vagy a szolgálat?

Másik dilemma, hogy mi történjen akkor, ha nem önként jelentkezik a család a problémájával, hanem a hálózat jelez enyhe veszélyeztetettséget (Pl.: Csúnyán beszél a gyermek a tanárokkal, és a szülők nem kívánnak együttműködni, (Több magasabb státusú családnál volt hasonló eset.) az ügyvéden keresztül kommunikálnak. Lehet tanácsot adni az iskolán keresztül is, főleg ha van iskolai szociális munkás, de tehetünk-e, és mely esetekben tegyünk védelembe vételi javaslatot? Kívánatos az együttműködési készség előmozdítása, de elutasítás esetében a védelembe vételi eljárást le kell folytatni, helyzetértékelést kell készíteni?

A helyzetértékelés jelentősége az utóbbi időben felerősödött. Egyre nagyobb nehézséget jelent a családok működésének megismerése, ami érthető, hiszen legtöbb esetben jól tudják problémáikat, amiket el akarnak rejteni a külvilág elől. Ez csak egy hosszabb folyamat eredménye lehet, amelynek hitelessége azért fontos, mert meghatározza a beavatkozási területeket.

1983 óta dolgozom a gyermekvédelem különböző területein, néhány éve az egyik szociális munkás képzésben tanítom a gyermekjóléti szolgálatot, mint tantárgyat. Az eltelt évek alatt sokféle tapasztalatot szereztem saját eseteim kapcsán, és az ország különböző területein dolgozó kollegáktól.

A fentiek birtokában úgy érzem tudom, (vagy tudni vélem), hogy mi szükséges ahhoz, hogy kedvező változás következzen be egy család, egy gyermek életében. Legyen bármilyen szervezeti forma, bármilyen szolgáltatási csomag a változást csak egy feltétel nélküli elfogadásra képes, hiteles, felkészült szociális munkás tud generálni. Azt tapasztalom, hogy még a szaktudásnál is fontosabb a személyiség. A kliens csak akkor lesz fogékony a változásra, ha „megérzi”, és meg is tapasztalja az elfogadást, ha biztonságban érzi magát a segítőjével, aki tiszteli őt, emberi méltóságában, önértékelésében is megerősíti .

Nem szeretném lekicsinyelni a szervezet súlyát, hiszen azért is szorgalmaztam már 2005 évben a változást, de csak a két tényező együttes hatása vezethet eredményre. Márpedig nem szeretnék olyan rendszerben dolgozni, ahol csak a látszat dominál, és addig tart a munkánk eredménye, amíg érvényesül a kontroll hatása. A tényleges eredményekhez sok tényező együttállása szükséges.

Mi az, ami a társadalom felelőssége?

1. Ma egy két vagy három gyermekes egyedül álló, vagy minimálbéren dolgozó anyuka, aki egyedül neveli gyermekeit minden transzfer ellenére sem képes megélni, lakást bérelni. A minimálbéren dolgozó párja sem sokat javít a helyzetén.
2. A fenti család kis eséllyel tud bekerülni egy családok átmeneti otthonába, mert nincs férőhely. A gyermekei nevelésére alkalmas családból szociális indokkal nem lehet gyermeket kiemelni. (Szörnyű is lenne!) Akkor milyen eszközökkel segíthet a gyermekjóléti szolgálat? Úgy gondolom, hogy ez meghaladja kompetenciáját, ez a társadalom felelőssége
3. Mit tehet a gyermekjóléti szolgálat, ha az iskola magántanulóságra kényszeríti a családot, vagy kérelmezi a szülő, vagy az iskola jelenti az igazolatlanokat, és fuccs a családi pótléknak. (Iskoláztatási támogatásnak.)
4. Mit tehet a gyermekjóléti szolgálat a gettóban nevelkedő gyermekekért, amikor egy lakásban három generáció, negyven fő lakik tisztálkodási lehetőség nélkül?

   A leírtak persze nem vezetnek előre a dilemmáink megoldásában de látni kell. hogy **mire alkalmas, és mire nem** a szolgálat.
   Néha arról is elfelejtkezünk, hogy mi a funkciója a **védelembe vételnek,** és más célokra akarjuk használni.
   Néha azt is elfelejtjük, hogy a szüleik nem ellenségei saját gyermeküknek, ugyan úgy szeretik őket, mint mi a magunkét. Csak a szomorú élethelyzetük másféle magatartásmódokat vált ki belőlük. Ezt sokszor képtelenek vagyunk megérteni, vagy elfogadni. A szegénykultúra és a középosztálybeli értékrend között akkora a szakadék, hogy azt nagyon nehezen ugorja át bárki is.

   Mit gondolok én a rendszer működéséről, melyik megoldás kínálja a legtöbb esélyt?

   Jelen társadalmi környezetben én a 3. pontban leírt megoldást tartom a legalkalmasabbnak arra, hogy tényleges változásokat idézzen elő.

   Ugyanakkor sokkal határozottabb ellátásokat irányoznék elő a védelembe vételhez kapcsolódóan. Ez tenné hitelessé azt, hogy tényleges megoldást szeretnénk nyújtani.

   Ilyenek lehetnének pl.

1. Szükség esetén közmunka kötelező biztosítása
2. Átmeneti elhelyezés garantálása
3. Prioritás a lakáspályázatokon
4. Az ellátásokhoz kötelező lakcím (Nem települési szintű)
5. Az élethelyzethez igazodó rendkívüli pénzbeli támogatás
6. Szociális bérlakásépítés (Hosszabb távú cél lehetne)
7. A lakás korszerűsítésének támogatása

Kliensi képviselet a védelembe vétel esetén

Azt látjuk, hogy a védelembe vételi tárgyaláson a kliensek védelem nélkül maradnak, mindenki „ellenük van". A gyermekjólét sorolja az okokat, a gyámhivatal számon kér, stb.. A család sokszor nem is érti a felolvasott szöveget, de olyan is előfordult, hogy nem tudta a tárgyalás végén sem azt, hogy mi történt. ***A 3. pontban leírt esetben a területi gyermekjóléti szolgálat lehetne az, aki segíti a család érdekérvényesítését.***

Összefoglalva a legfontosabb lépéseket

A segítés és kontroll szétválasztása, a felelősségek, kompetenciák tisztázása, az élethelyzethez igazodó, nevesített **„védelmi szolgáltatások"** biztosítása, a gyermekjóléti szolgálatok szolgáltatásainak megerősítése, a családok érdekérvényesítési hatékonyságának növelése - lennének azok a területek, amelyek elősegítenék az érintettek társadalmi integrációját.

2015. augusztus 18

Takács Imre
szociológus